

KOKYBINĖ LYGINAMOJI ANALIZĖ

ZENONAS NORKUS, VAIDAS MORKEVIČIUS

TYRIMŲ METODŲ SERIJA

Zenonas Norkus, Vaidas Morkevičius

Kokybinė lyginamoji analizė

Vadovėlis aukštųjų mokyklų studentams

Lietuvos HSM duomenų archyvas (LiDA)
Kaunas, 2011

UDK 001.8

No-79

Vadovėlio leidybą finansavo Europos socialinio fondo agentūra ir Lietuvos Respublikos Švietimo mokslo ministerija pagal Lietuvos 2007-2013 metų laikotarpio Žmogiškųjų išteklių plėtros veiksmų programos 3 prioriteto „Tyrėjų gebėjimų stiprinimas“ VP1-3.1-ŠMM-02-V priemonės „Mokslininkų kitų tyrėjų kvalifikacijos ir kompetencijų tobulinimas (mokslo ir duomenų bazės, e. dokumentai) projektą „Lietuvos HSM duomenų archyvo (LiDA) plėtra“ (SFMIS Nr. VP1-3.1-ŠMM-02-V-02-001).

Apsvarstė ir rekomendavo spausdinti bei naudoti kaip vadovėlį humanitarinių ir socialinių mokslų specialybių studentams Vilniaus universiteto Filosofijos fakulteto Taryba (2010 10 27 posėdžio protokolas Nr. 74) ir Kauno technologijos universiteto Senato studijų komisija (2011 03 01 sprendimas).

Autoriai

Zenonas Norkus

Vaidas Morkevičius

Recenzantai

Prof. dr. Šarūnas Liekis (Vytauto Didžiojo universitetas)

Doc. dr. Liutauras Kraniauskas (Klaipėdos universitetas)

Leidykla UAB „Vaistų žinios“, Lakūnų g. 6, 09108 Vilnius

Dizainas ir maketavimas Andrius Gruzdaitis

Spausdino UAB „Standartų spaustuvė“

Tiražas 1000 egz.

©Zenonas Norkus, 2011

©Vaidas Morkevičius, 2011

©Lietuvos HSM duomenų archyvas (LiDA), Kaunas, 2011

©Vaistų žinios, UAB, 2011

ISBN 978-9955-884-44-6

Turinys

Pratarmė.....	7
---------------	---

Įvadas.....	11
-------------	----

1. Kokybinė lyginamoji analizė socialinių mokslų lyginamosios metodologijos kontekste 23

1.1. Lyginimas, lyginamoji perspektyva ir lyginamasis metodas.....	23
1.2. Lyginamoji perspektyva ir jos ekstensyvioji strategija	35
1.3. Atvejo tyrimas ir lyginamosios perspektyvos intensyvioji strategija.....	48

2. Kokybinė lyginamoji raiškiųjų aibių analizė 63

2.1. Kokybinės lyginamosios raiškiųjų aibių analizės loginiai pagrindai.....	63
2.2. Raiškiųjų aibių KLA atlikimas programine įranga „fs/QCA“	86
2.1.1. Duomenų failų atidarymas ir išsaugojimas	87
2.2.2. Naujo duomenų failo sukūrimas, duomenų redagavimas.....	88
2.2.3. Raiškiųjų aibių KLA atlikimas.....	92
2.3 Raiškiųjų aibių KLA atlikimas programine įranga TOSMANA.....	114
2.3.1 Duomenų failo atidarymas ir išsaugojimas	114
2.3.2. Naujo duomenų failo sukūrimas, duomenų redagavimas.....	117
2.3.3. Kiekybinių kintamųjų transformavimo įrankis.....	119
2.3.4. Raiškiųjų aibių KLA atlikimas.....	122

3. Kokybinė lyginamoji neraiškiųjų aibių analizė 141

3.1. Kokybinės lyginamosios neraiškiųjų aibių analizės loginiai pagrindai	143
3.1.1. Neraiškiosios aibės sąvoka.....	143
3.1.2. Kintamųjų reikšmių transformavimas į priklausymo netolydžioms neraiškiosioms aibėms reikšmes.....	146
3.1.3. Kiekybinių kintamųjų reikšmių transformavimas į priklausymo tolydžioms neraiškiosioms aibėms reikšmes.....	156
3.1.4. Operacijos su neraiškiosiomis aibėmis.....	168
3.1.5. Neraiškiai pakankamos ir neraiškiai būtinos sąlygos bei jų nuoseklumo ir dangos skaičiavimas	175
3.2. Neraiškiųjų aibių KLA su programine įranga „fs/QCA“	187
3.2.1. Originalių kintamųjų transformavimas tiesioginio kalibravimo būdu.....	188

3.2.2. Loginės operacijos su neraiškiųjų aibių kintamaisiais	189
3.2.3. Būtinų ir pakankamų priežasčių paieška naudojant grafinę sąsają.....	195
3.2.4. Nuoseklumo ir bendrosios dangos rodiklių skaičiavimas naudojant grafinę sąsają	197
3.2.5. Neraiškiųjų aibių KLA atlikimas.....	198
4. Kokybinė lyginamoji daugiareikšmių kintamųjų analizė	223
4.1. Kokybinės lyginamosios daugiareikšmių kintamųjų analizės loginiai pagrindai	224
4.2. Daugiareikšmių kintamųjų KLA atlikimas programine įranga TOSMANA.....	232
4.2.1. Kiekybinių kintamųjų transformavimas į daugiareikšmius kategorinius	233
4.2.2. Daugiareikšmių kintamųjų KLA atlikimas.....	237
5. KLA pavyzdžiai ir savarankiško darbo užduotys	249
5.1. Raiškiųjų aibių KLA.....	249
5.1.1. Etninių teritorinių mažumų politinės mobilizacijos priežastys.....	249
5.1.2. Barringtono Moore'o demokratijos ir autoritarizmo kilmės aiškinimo taikymas tarpukario Europos politikos raidai	252
5.1.3. Dirko Berg-Schlosserio ir Gisèle De Meur tarpukario Europos politinės raidos aiškinimas..	257
5.1.4. Socialinis homogeniškumas kaip demokratijos stabilumo tarpukario Europoje veiksnys.....	261
5.1.5. Dirko Berg-Schlosserio ankstyvo demokratijos žlugimo (iki 1929 m.) tarpukario Europoje priežasčių analizė	264
5.1.6. Dirko Berg-Schlosserio demokratijos žlugimų tarpukario Europoje po 1929 m. priežasčių analizė	268
5.1.7. Įtakingi veikėjai ir demokratijos likimas tarpukario Europoje	274
5.1.8. Steve'o Chano 1945–1992 m. laikotarpio karų trukmės priežasčių analizė.....	277
5.1.9. Ligitos Šarkutės Lietuvos Respublikos vyriausybės (1990–2008) stabilumo veiksnių analizė	282
5.1.10. Susan Haworth-Hoepfner moterų mitybos sutrikimų priežasčių tyrimas.....	286
5.2. Neraiškiųjų aibių KLA.....	289
5.2.1. Gerovės valstybės dosnumo priežasčių analizė	289
5.2.2. Protesto akcijų prieš Tarptautinio valiutos fondo diktuojamą ekonominę politiką priežasčių analizė	295
5.2.3. Konstitucinės vyriausybės kontrolės pobūdžio veiksniai: Paulo Penningso analizė.....	301
5.2.4. Carsteno Q. Schneiderio demokratijos konsolidacijos sąlygų Lotynų Amerikoje ir pokomunistinėse šalyse analizė	306

5.3. Daugiareikšmių kintamųjų KLA	315
5.3.1. Zenono Norkaus sparčios sėkmingos pokomunistinės transformacijos sąlygų analizė ...	315
5.3.2. Giedriaus Žvaliausko ir Vaido Morkevičiaus Lietuvos politinių partijų vidinės demokratijos veiksmų analizė	324
Literatūra	331
Table of Contents	342
Summary	345

5. KLA pavyzdžiai ir savarankiško darbo užduotys

5.1. Raiškiųjų aibių KLA

5.1.1. Etninių teritorinių mažumų politinės mobilizacijos priežastys

Etninės teritorinės mažumos – tai tam tikrose teritorijose susikonglomeravusios mažumos. Politinė etninės mažumos mobilizacija pasireiškia etninės politinės partijos įkūrimu, politiniu atstovavimu nacionalinėse arba regioninėse įstatymų leidybos institucijose etniniu pagrindu, etninėmis demonstracijomis ir politine prievarta. Kodėl vienos etninės mažumos politiškai mobilizuojasi, o kitos – ne? Kada galima tikėtis, kad tam tikra etninė teritorinė mažuma politiškai mobilizuosis?

KLA pradininkas C. Raginas išnagrinėjo iki praėjusio šimtmečio priešpaskutinio dešimtmečio vidurio (apie 1985 m.) paskelbtą socialinių mokslų literatūrą, susijusią su šia problema (Raginas, 1987, 133–149), ir aptiko, kad tyrinėtojai dažniausiai išskiria keturis kintamuosius, turinčius įtakos politinei etninių mažumų mobilizacijai („etnpolmob“)²²⁰.

1. Visų pirma, tai etninės mažumos dydis („dydis“). Statistinių duomenų apie Vakarų Europos valstybių gyventojus analizė rodo tam tikrą dėsningumą: mažumas galima suskirstyti į dvi grupes. Vienai priklauso mažumos, kurių dydis nesiekia 100 000 gyventojų, o kitai – dides-

²²⁰ Šio skyrelio užduočiai atlikti reikia naudoti duomenis faile *EtnineMobilizacija.raKLA.csv*, kurį galite parsisiųsti iš vadovėliui skirtos tinklavietės (www.vaidasmo.lt/KLA). Duomenis taip pat galima rasti ir Lietuvos HSM duomenų archyvo (LiDA) kataloge (archive.lidata.eu/webview). Skliausteliuose nurodomi kintamųjų pavadinimai šiame faile.

5. KLA pavyzdžiai ir savarankiško darbo užduotys

- nės nei 100 000 gyventojų. Pirmosios grupės etninės mažumos dydžio kintamojo („dydis“) reikšmė „1“, antrosios – „0“.
2. Antrasis veiksnys yra kalbinė kompetencija („kalbkompe“): vienos teritorinės mažumos yra „užmiršusios“ savo kalbą, o kitos ją aktyviai vartoja. Jeigu dauguma etninės mažumos narių moka ir kalbėti, ir rašyti savo kalba, kalbinės kompetencijos kintamojo („kalbkompe“) reikšmė „1“, jeigu ne – „0“.
 3. Trečiasis veiksnys yra mažumos santykinis turtingumas („santykurt“). Jeigu mažumos atstovų pajamos vienam gyventojui yra tokios pačios arba didesnės nei daugumos atstovų pajamos vienam gyventojui, santykinio turtingumo kintamojo („santykurt“) reikšmė „1“, jeigu ne – „0“.
 4. Ketvirtasis veiksnys yra mažumos gyvenamos teritorijos ekonominė būklė – ar ji kyla, ar smunka („ekonbukle“). Geriausias šio kintamojo rodiklis yra migracijos saldo: jeigu imigracija į teritoriją pranoksta emigraciją, ji kyla (kintamojo reikšmė „1“), jeigu yra atvirkščiai, teritoriją yra apėmęs ekonominis sąstingis arba jos ekonomika smunka (kintamojo reikšmė „0“)²²¹.

KLA panaudosime, kad rastume tokį etninių teritorinių mažumų politinės mobilizacijos aiškinimą, kuris atsižvelgtų į visas šias priežastines sąlygas ir aprėptų visas Vakarų Europos etnines teritorines mažumas²²².

Empiriniai duomenys apie Vakarų Europos etnines teritorines mažumas (36 atvejai) pateikti 5.1 lentelėje²²³.

221 Paliekame skaitytojui pačiam pasidaryti išvadas apie naujausią emigracijos iš Lietuvos bangą.

222 C. Raginas etninių teritorinių mažumų politinės mobilizacijos aiškinimų metaanalizę atliko iki sovietinio komunizmo žlugimo, todėl jis apsiriboja liberaliomis demokratinėmis Vakarų Europos šalimis. Autoritariniai ir (tuo labiau) totalitariniai politiniai režimai slopina ne vien etninių teritorinių mažumų politinę mobilizaciją, bet ir bet kokią politinį aktyvumą, todėl joms jo metaanalizėje apibendrinami aiškinimai netinka. Studentas ar doktorantas, ieškantis temos magistriniam darbui ar net daktaro disertacijai, galėtų pamėginti pakartoti jo tyrimą, atnaujinęs duomenų failą (per beveik 30 metų daugelio Vakarų Europos šalių etninių teritorinių mažumų politinis elgesys galėjo pasikeisti) bei papildęs jį duomenimis apie demokratinių pokomunistinių šalių etnines teritorines mažumas.

223 Žr. taip pat failą *EtnineMobilizacija.raKLA.csv*. C. Ragino duomenų lentelė pateikiama kiek modifikuotu pavidalu, politinę mobilizaciją koduojant „taip“ arba „ne“. C. Raginas skiria du mobilizacijos laipsnius ir toliau tų atvejų, kurių kintamųjų „dydis“, „santykurt“, „ekonbukle“, „kalbkompe“ reikšmės yra tos pačios, bet skiriasi mobilizacijos lygiai, baigmės kintamąjį „etnpolmob“ perkoduoja į „1“, jeigu bent pusei tokių atvejų būdingas aukštas mobilizacijos lygis. Jeigu atvejų, kuriems būdingas aukštas mobilizacijos lygis, nėra, baigmės kintamasis „etnpolmob“ koduojamas kaip „0“, net jeigu tam tikrų etninio politinio aktyvumo apraiškų ir esama. Pavyzdžiui, Austrijos slovėnų ir Danijos grenlandų atvejais koduojamas kaip „0“, nors jiems kai kurios politinės mobilizacijos apraiškos būdingos.

mazuma	dydis	kalbkompe	santykurt	ekonbukle	etnpolmob
Lapiai (Suomija)	0	0	0	0	0
Suomiaai (Švedija)	0	0	0	0	0
Lapiai (Švedija)	0	0	0	0	0
Lapiai (Norvegija)	0	0	0	0	0
Albanai (Italija)	0	0	0	0	0
Graikai (Italija)	0	0	0	0	0
Šiaurės frizai (Vokietija)	0	0	0	1	0
Danai (Vokietija)	0	0	0	1	0
Baskai (Prancūzija)	0	0	0	1	0
Ladinai (Italija)	0	0	1	0	0
Vengrai (Austrija)	0	1	0	0	0
Kroatai (Austrija)	0	1	0	0	0
Slovėnai (Austrija)	0	1	0	0	0
Grenlandai (Danija)	0	1	0	0	0
Alandų švedai (Suomija)	0	1	1	0	1
Slovėnai (Italija)	0	1	1	1	1
Valdensai (Italija)	0	1	1	1	1
Sardiniečiai (Italija)	1	0	0	0	0
Galisiečiai (Ispanija)	1	0	0	0	0
Vakarų frizai (Olandija)	1	0	0	1	1
Katalonai (Prancūzija)	1	0	0	1	1
Provansaliečiai (Prancūzija)	1	0	0	1	1
Velsiečiai (Jungtinė Karalystė)	1	0	0	1	1
Bretonai (Prancūzija)	1	0	0	1	1
Korsikiečiai (Prancūzija)	1	0	0	1	1
Friulai (Italija)	1	0	1	1	1
Provansaliečiai (Italija)	1	0	1	1	1
Baskai (Ispanija)	1	0	1	1	1
Katalonai (Ispanija)	1	0	1	1	1
Flamandai (Prancūzija)	1	1	0	0	0
Valonai (Belgija)	1	1	0	1	1
Švedai (Suomija)	1	1	1	0	1
Pietų Tirolio austrai (Italija)	1	1	1	0	1
Elzasiečiai (Prancūzija)	1	1	1	1	1
Vokiečiai (Belgija)	1	1	1	1	1
Flamandai (Belgija)	1	1	1	1	1

5.1 lentelė. Duomenys apie Vakarų Europos etnines teritorines mažumas ir jų politinę mobilizaciją XX a. antrojoje pusėje.

Užduotys

1. Naudodami failą EtnineMobilizacija.raKLA.csv, programa TOSMANA sudarykite KLA tiesos lentelę. Ar yra prieštaringų priežastinių sąlygų konfigūracijų?
2. Programa TOSMANA atlikite tik stebėtų atvejų teigiamų ir neigiamų baigmių Būlio minimizaciją.
3. Pakartokite 2 užduoties operaciją, įtraukdami logiškai galimus, bet nestebimus atvejus. Pa-

lyginkite teigiamų ir neigiamų baigmių glaustųjų sprendinių supaprastinančias prielaidas. Ar yra viena kitai prieštaraujančių prielaidų?

4. Naudodami programą TOSMANA pavaizduokite Veno diagramoje Būlio minimizacijos rezultatus.
5. Pakartokite teigiamų ir neigiamų baigmių Būlio minimizaciją (su empiriškai nestebimais atvejais ir be jų) naudodami programą „fs/QCA“. Raskite visų keturių gautų sprendinių nuoseklumo, jų dėmenų bendrosios ir išskirtinės dangos rodiklius.
6. Ar kuri nors iš keturių sąlygų (arba kurios nors nebuvimas) gali būti pripažinta kaip pakankama, būtina arba būtina ir pakankama etninės teritorinės mažumos politinės mobilizacijos arba jos nebuvimo sąlyga²²⁴?
7. Ar Lietuvoje yra etninių teritorinių mažumų? Apibūdinkite jas keturių nepriklausomų kintamųjų reikšmėmis. Į kurią KLA tiesos lentelės, apibendrinančios duomenis faile *EtnineMobilizacija.raKLA.csv* (jis gaunamas atlikus 1 užduotį), eilutę patenka jūsų analizuojamos mažumos Lietuvoje atvejis? Į kokių šalių ir į kurias teritorines mažumas panašios Lietuvos teritorinės mažumos? Jeigu tokių nėra, t. y. KLA lentelėje pakartotinai atlikus 1 užduotį atsirado nauja eilutė, pakartokite 2–6 užduotyse nurodytas operacijas. Ar papildomas atvejis pakeitė analizės rezultatus?

5.1.2. Barringtono Moore'o demokratijos ir autoritarizmo kilmės aiškinimo taikymas tarpukario Europos politikos raidai

Šio vadovėlio 1.3 poskyryje jau pristatėme lyginamosios istorinės sociologijos klasiko B. Moore'o idėjas, išdėstytas veikalė „Diktatūros ir demokratijos socialinės ištakos. Žemvaldys ir valstietis šiuolaikinio pasaulio atsiradimo procese“ (1966). Jame mokslininkas analizavo problemą, labai panašią į nagrinėtą demonstruojant analitines KLA procedūras (žr. 2 šios knygos skyrių). D. Berg-Schlosseris ir jo bendradarbiai klausė, kodėl tarpukario Europoje vienoje šalyse demokratija žlugo, o kitose – išliko? KLA procedūroms demonstruoti naudojome S. M. Lipseto demokratijos tvarumo aiškinimą, papildytą vyriausybės stabilumo kintamuoju. B. Moore'as klausė, kodėl vienos šalys iš agrarinių feodalinių visuomenių transformavosi iškart į industrines liberaliąsias demokratijas (kaip Didžioji Britanija, Prancūzija ir JAV), o kitose industrializacija ir kiti modernizacijos procesai atvedė arba į fašistinį (kaip Vokietijoje ir Japonijoje), arba komunistinį (kaip Rusijoje ir Kinijoje) režimą?

Ar negalima būtų B. Moore'o idėjų panaudoti ieškant atsakymo į klausimą, kodėl vienoje tarpukario Europos šalyse demokratija žlugo, o kitose – išliko? Tiesa, pats B. Moore'as primygtinai nurodo, kad taip daryti nereikėtų. Jis laikė savo koncepciją tinkamą tik vadinamųjų didžiųjų valstybių raidai aiškinti. Tai šalys, kurių politinę raidą labiau lemia ne išorinės, bet vidinės priežastys, nes jos priklauso stambiųjų savarankiškų tarptautinės politikos žaidėjų „klubui“, kurį sudaro šalys,

²²⁴ Būtinąs baigmės sąlygas galima rasti arba analizuojant Būlio minimizacijos rezultatus, arba panaudojant „fs/QCA“ funkciją, skirtą būtinų sąlygų analizei.

Nuotraukoje knygos autoriai (kairėje-Zenonas Norkus, dešinėje-Vaidas Morkevičius).

Zenonas Norkus – Vilniaus universiteto Filosofijos fakulteto Sociologijos katedros profesorius, habilituotas socialinių mokslų daktaras. Paskelbė knygas *Istorika. Istorinis įvadas* (1996); *Max Weber und Rational Choice* (2001, vertimas į lietuvių kalbą 2003). *Kokia demokratija, koks kapitalizmas? Pokomunistinė transformacija Lietuvoje lyginamosios istorinės sociologijos požiūriu* (2008), *Nepasiskelbusioji imperija. Lietuvos Didžioji Kunigaikštija lyginamosios istorinės imperijų sociologijos požiūriu* (2009).

Vaidas Morkevičius – Kauno technologijos universiteto Socialinių mokslų fakulteto Politikos ir viešojo administravimo instituto mokslo darbuotojas, socialinių mokslų daktaras. Nuo pat įkūrimo dirba ir Lietuvos HSM duomenų archyve (LiDA), ir atsako už tarptautinių tyrimų vykdymo koordinavimą, yra Europos socialinio tyrimo koordinatorius Lietuvoje.

„Kokybinė lyginamoji analizė“ yra vienas solidžiausių metodologijos ir tyrimų metodikos tekstų lietuviškų socialinių mokslų kontekste. <...> Z. Norkaus ir V. Morkevičiaus knyga – išskirtinė. Autoriai susitelkia į vieną sprendinį – detalai ir nuosekliai pademonstruoja, kaip gali būti išnaudotos vieno metodo galimybės, kokios yra jo prielaidos, kokios ir kaip gali būti naudojamos programinės įrangos, kaip turėtų būti formuluojamos hipotezės bei išvados. Būtent tokios – konkrečios, išsamios, argumentuotos ir techniškai informatyvios – mokomosios literatūros galima pasigesti Lietuvoje. <...> „Kokybinė lyginamoji analizė“ – unikalus tekstas, kadangi nei vienas Lietuvos universitetas ar institutas nieko panašaus nėra publikavęs. (Doc. dr. Liutauras Kraniuskas)

Kokybiški metodologijos kursai Lietuvos universitetuose retenybė. Šis vadovėlis gali padėti įveikti mokslinių diskusijų skurdą. <...> Tokio pobūdžio studija yra pirma, o jos lyginti Lietuvoje nėra su kuo. <...> Darbas atspindi naujausias akademinės kokybinių tyrimų „madas“. (Prof. dr. Šarūnas Liekis)

ISBN 978-9955-884-44-6

9 789955 884446